

Załącznik do uchwały Nr 2/2020
Zgromadzenia Ogólnego PAN
z dnia 25 czerwca 2020 r.

Kodeks Etyki Pracownika Naukowego

Wydanie III

Spis treści

1. PREAMBUŁA	3
2. UNIWERSALNE ZASADY I WARTOŚCI ETYCZNE W PRACY NAUKOWEJ	4
3. DOBRE PRAKTYKI W BADANIACH NAUKOWYCH.....	5
3.1. Dane naukowe	6
3.2. Procedury badawcze	7
3.3. Autorstwo i wydawnictwa	8
3.4. Recenzowanie i opiniowanie	9
3.5. Kształtowanie młodej kadry	10
3.6. Relacja ze społeczeństwem	11
3.7. Ujawnianie konfliktu interesów.....	11
4. NIERZETELNOŚĆ W BADANIACH NAUKOWYCH.	12
4.1. Rażące przewinienia	12
4.2. Nierzetelne recenzowanie i cytowanie.....	12
4.3. Inne niewłaściwe zachowania	13
4.4. Ogólne zasady postępowania w przypadku wykrycia nierzetelności.....	13
5. ZAŁĄCZNIKI.....	15
Załącznik 1. Wytyczne dotyczące postępowania w sprawach o naruszenie zasad rzetelności w nauce.	15
1. Tryb zgłaszania zarzutu	15
2. Postępowanie wyjaśniające.....	15
3. Postępowanie dyscyplinarne.....	17
4. Opinie Komisji do spraw etyki w nauce	18
Załącznik 2. Praktyki dotyczące współpracy międzynarodowej.....	19

1. PREAMBUŁA

1. Kodeks etyki pracownika naukowego opiera się na podstawowych zasadach etyki, ukształtowanych w naszym kręgu kulturowym i uznanych za naturalne i powszechnie obowiązujące.

2. Za podstawowe zasady etyki uznaje się tu poszanowanie godności człowieka oraz życia we wszystkich jego przejawach, prawdomówność, uczciwość, rzetelność, obowiązek przestrzegania przyjętych zobowiązań oraz uznanie prawa do wolności przekonań i prawa własności. Strażnikiem w sprawach etycznych danej osoby jest sumienie, poczucie odpowiedzialności za jakość i rzetelność prowadzonej działalności badawczej i dydaktycznej, natomiast ocena faktów i czynów zewnętrznych naruszających dobra innych osób podlega osądowi wiarygodnych gremiów.

3. Wartości etyczne, standardy rzetelności naukowej oraz dobre praktyki w nauce uwydatniają etyczną i społeczną odpowiedzialność naukowców. Naukowcy muszą być świadomi swej szczególnej odpowiedzialności względem społeczeństwa, ogółu ludzkości oraz środowiska przyrodniczego.

4. Kodeks etyki pracownika naukowego przedstawia zasady wprowadzone przez środowisko naukowe w przeświadczeniu, że podstawowym obowiązkiem pracownika naukowego jest przestrzeganie ustalonych zasad oraz uczciwości, prawdomówności i bezinteresowności w pracy naukowej. Kodeks definiuje kryteria dobrych praktyk i określa przewinienia etyczne w prowadzeniu pracy badawczej oraz ustanawia procedury postępowania, które należy stosować w przypadku ujawnienia nieuczciwości naukowej.

Zmieniające się uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne, takie jak znaczne upowszechnienie studiów wyższych, zwiększająca się liczba naukowców, konieczność ubiegania się o granty na prowadzenie badań, parametryzacja ocen naukowców i instytucji naukowych oraz konflikty interesów towarzyszące komercjalizacji wyników badań, przy ograniczonych środkach przeznaczonych na naukę, skłaniają do zwrócenia szczególnej uwagi na nasilające się w ostatnich latach zjawiska łamania zasad etyki.

5. Zachowanie wysokich standardów w nauce i sprawiedliwa ocena osiągnięć naukowych ma zasadnicze znaczenie nie tylko dla utrzymania wewnętrznej spójności nauki, ale i dla jej wiarygodności i społecznego autorytetu. Dbałość o autorytet i nieuleganie naciskom jest ważne dla zachowania przez ludzi nauki społecznego zaufania.

2. UNIWERSALNE ZASADY I WARTOŚCI ETYCZNE W PRACY NAUKOWEJ

Podstawowe, uniwersalne zasady i wartości etyczne, na których opiera się integralność i wiarygodność nauki odnoszą się do przedstawicieli wszystkich, bez wyjątku, dyscyplin naukowych. Ich przestrzeganie należy wymagać od naukowców, od instytucji, w których prowadzą oni badania, a także tych, które finansują badania, zajmują się ich publikacją i organizacją życia naukowego, zarówno w ich wzajemnych relacjach, jak i w kontaktach ze światem zewnętrznym.

Do tych uniwersalnych zasad należą:

- 1) sumienność w prezentowaniu celów i intencji zamierzonych lub prowadzonych badań, w przedstawianiu metod i procedur badawczych oraz interpretacji uzyskanych wyników, a także w przekazywaniu informacji na temat możliwych zagrożeń oraz dobrze uzasadnionych przewidywaniach odnośnie do korzyści i możliwych zastosowań;
- 2) wiarygodność w prowadzeniu badań, krytycyzm wobec uzyskanych wyników, skrupulatność, troska o szczegóły i pieczołowitość w przedstawianiu wyników badań;
- 3) obiektywizm: opieranie interpretacji i wniosków wyłącznie na faktach, sprawdzalnym rozumowaniu i danych, które są możliwe do potwierdzenia przez innych;
- 4) niezależność od zewnętrznych wpływów na prowadzenie badań, zarówno wobec zlecających badania czy ekspertyzy, jak i od wpływów ze strony politycznych, ideologicznych, religijnych lub gospodarczych grup nacisku;
- 5) otwartość w dyskusjach z innymi naukowcami na temat własnych badań, co jest jednym z kluczowych warunków postępu w nauce, oraz przyczyniania się do gromadzenia wiedzy poprzez publikowanie wyników badań, jak również w uczciwym przekazywaniu tej wiedzy społeczeństwu;
- 6) przejrzystość dokumentowania badań naukowych gwarantująca dostępność danych po opublikowaniu wyników badań;
- 7) odpowiedzialność przejawiana wobec obiektów badań; badania, których przedmiotem są ludzie lub zwierzęta mogą być prowadzone jedynie wtedy, gdy jest to

niezbędne i zawsze z poszanowaniem godności człowieka i praw zwierząt, na podstawie zgody wyrażonej przez odpowiednie komisje ds. etyki, w tym komisje bioetyczne;

8) odpowiedzialność badacza za społeczno-gospodarcze i środowiskowe konsekwencje sformułowanych konkluzji;

9) sprawiedliwość i rzetelność w ocenie merytorycznej i etycznej pracy innych badaczy oraz w opiniowaniu i uznawaniu osiągnięć naukowych tych, którym się ono rzeczywiście należy, wyrażająca się we właściwym podawaniu źródeł i uczciwym uznawaniu ich udziału w osiągnięciach naukowych;

10) niewykorzystywanie swojego naukowego autorytetu przy wypowiedaniu się na tematy z poza obszaru własnych kompetencji;

11) odwaga w sprzeciwianiu się poglądom sprzecznym z wiedzą naukową oraz praktykom niezgodnym z zasadami rzetelności naukowej;

12) troska o przyszłe pokolenia naukowców przejawiająca się nie tylko w poszanowaniu i uczciwym traktowaniu współpracowników oraz staraniach o ich rozwój naukowy, ale także w zaznajamianiu ich z obowiązującymi standardami oraz normami etycznymi.

3. DOBRE PRAKTYKI W BADANIACH NAUKOWYCH

Określenie „dobra praktyka w badaniach naukowych” obejmuje szczegółowe, racjonalnie uzasadnione i możliwe do wprowadzenia w poszczególnych jednostkach naukowych reguły rzetelnego postępowania odnoszące się do prowadzenia, prezentowania i oceniania badań naukowych, które mają zapewnić spełnienie etycznych wymogów. Każdy pracownik naukowy od początku swojej działalności powinien być świadomy tych reguł i wiedzieć, jakie konsekwencje przynosi ich naruszenie.

Odpowiedzialność za promowanie i stosowanie dobrych praktyk spoczywa na społeczności naukowej jako całości, a więc na uczestnikach procesu badawczego, na instytucjach naukowych oraz na agendach rządowych i pozarządowych działających w obszarze nauki.

Wyróżnia się następujące obszary działania, w których powinny być przestrzegane zasady dobrych praktyk:

- 1) postępowanie z danymi naukowymi;
- 2) procedury badawcze;
- 3) autorstwo oraz publikowanie wyników badań;
- 4) recenzowanie i opiniowanie;
- 5) kształtowanie młodej kadry naukowej i studentów;
- 6) relacja ze społeczeństwem;
- 7) wykluczenie konfliktu interesów.

Ocena praktyk może podlegać różnicom kulturowym; definicje, tradycje, regulacje prawne oraz przepisy instytucjonalne mogą różnić się istotnie w poszczególnych dyscyplinach naukowych. Dlatego każda jednostka naukowa powinna, jeśli zachodzi tego potrzeba, uzupełnić je w zgodzie ze swoimi wymogami prawnymi lub tradycjami, tworząc w ten sposób własny zestaw dobrych praktyk i wymagać ich stosowania od swoich pracowników. Przestrzeganiu etycznych zasad w praktyce badawczej służy opiniowanie projektów przez właściwe komisje ds. etyki badań naukowych. Konstruowanie kodeksu dobrych praktyk bądź powoływanie tego typu komisji dotyczy również instytucji sponsorujących badania, jak też wydawnictw naukowych, które powinny przestrzegać zasad etyki wydawniczej np. zgodnie z kodeksem Committee on Publication Ethics (COPE). Brak tego rodzaju wewnętrznych zasad postępowania obniża wiarygodność instytucji.

Uczelnie i instytuty naukowe powinny prowadzić szkolenie w zakresie zasad etyki w nauce (zalecenia m.in. The European Code of Conduct for Research Integrity (2017) oraz League of European Research Universities, 2020).

3.1. DANE NAUKOWE

Wszystkie oryginalne dane źródłowe, a więc pierwotne wyniki badań, na których zostały lub zostaną oparte publikacje, a w niektórych przypadkach również próbki czy materiały pochodzące z prowadzonych badań, powinny być skrupulatnie udokumentowane i bezpiecznie zarchiwizowane w sposób uniemożliwiający manipulowanie nimi i zapewniający po opublikowaniu tych badań ich dostępność przez okres właściwy dla danej dyscypliny.

Właścicielem i dysponentem obiektów materialnych oraz danych naukowych nabytych w ramach działalności instytucji naukowej jest ta instytucja lub instytucja zewnętrzna finansująca te badania z zastrzeżeniem przepisów prawa o własności intelektualnej i zawartych

w umowie. Uczestniczący w pozyskiwaniu tych obiektów lub danych powinni mieć pierwszeństwo w ich naukowym opracowaniu. Szczegółowe kwestie dotyczące tych praw i zobowiązań powinny być zawarte w statutach i regulaminach instytucji.

3.2. PROCEDURY BADAWCZE

1. Wszystkie badania w dziedzinie nauk przyrodniczych i technicznych powinny być poprzedzone analizą towarzyszącego im ryzyka oraz skutków, jakie wyniki badań wywierać mogą na społeczeństwo i środowisko.
2. W ramach wszystkich prowadzonych badań należy formułować cele, które zgodnie z przyjętymi kryteriami w danej dyscyplinie, są możliwe do zrealizowania. Podczas ubiegania się o fundusze na badania powinno się formułować realne cele badawcze, a w trakcie badań dokładać wszelkich starań dla ich zrealizowania, dbając o rzetelność w prezentacji wyników.
3. W przypadku badań prowadzonych na ludziach należy zapewnić zachowanie godności człowieka i przestrzegać jego autonomii, zapewniając dobrowolność uczestniczenia w badaniach, czyli zgodę na badania ich dotyczące.
4. Obiekty badań, takie jak wszelkie formy organizmów żywych, środowisko naturalne i dobra kultury powinny być traktowane z należnym im poszanowaniem i troską.
5. Zdrowie, bezpieczeństwo oraz dobro zarówno współpracowników, jak i osób niezwiązanych bezpośrednio z prowadzonymi badaniami nie mogą być zagrożone.
6. Badacze mają obowiązek wyważonego gospodarowania środkami przeznaczonymi na badania i rzetelnie się z nich rozliczać.
7. Zleceniodawcy lub sponsorzy badań powinni być uświadamiani o etycznych i prawnych zobowiązaniach, które wiążą naukowców oraz o wynikających z tego możliwych ograniczeniach.
8. W szczególnych, uzasadnionych innymi przepisami przypadkach, naukowiec powinien zachować poufność danych lub wyników badań, jeśli takie wymagania stawiane są przez zleceniodawcę lub pracodawcę.

9. Pracownik naukowy ma obowiązek powiadomić pracodawcę jeśli wyniki badań wskazują na możliwość wystąpienia zdarzeń zagrażających zdrowiu lub życiu ludzi lub zwierząt a także środowisku.

3.3. AUTORSTWO I WYDAWNICTWA

1. Pracownik naukowy powinien publikować wyniki swoich badań a ich interpretacje powinny być rzetelne, przejrzyste oraz dokładne z podaniem metodyki badań, w taki sposób, aby było możliwe ich powtórzenie przez innych badaczy.
2. Autorstwo publikacji naukowej musi opierać się na przynajmniej jednym z wymienionych warunków: twórczym i istotnym wkładzie w badania, a więc na znaczącym udziale w kreowaniu idei naukowej, formułowaniu koncepcji oraz projektowaniu badań, niekwestionowanym czynnym udziale w pozyskiwaniu danych, w analizie i interpretacji uzyskanych wyników oraz merytorycznym i rzetelnym wkładzie w przygotowanie i krytyczne opracowanie artykułu z punktu widzenia obowiązujących kryteriów naukowych.
3. Zdobywanie środków finansowych, udostępnianie aparatury i szkolenie w zakresie jej stosowania, zbieranie danych, czy też ogólny nadzór administracyjny nad grupą badawczą – same z siebie nie stanowią tytułu do współautorstwa. Kierownik jednostki naukowej nie może być automatycznie współautorem artykułów publikowanych przez podległych mu pracowników.
4. Wszyscy autorzy ponoszą pełną odpowiedzialność za publikowane treści, o ile nie określono tego inaczej (np. że są odpowiedzialni tylko za określoną część badań w obszarze swojej specjalności). Wskazane jest, aby przy podawaniu afiliacji autorów został określony charakter ich wkładu.
5. Publikacja współautorska, mająca stanowić podstawę ubiegania się o stopień lub tytuł naukowy powinna zawierać wydzieloną, samodzielnie opracowaną część lub być tak zredagowana, aby umożliwić ocenę precyzyjnie określonego merytorycznego udziału każdego współautora w powstaniu publikacji.
6. Kolejność podawania nazwisk w publikacji powinna być zgodna ze zwyczajem obowiązującym w danej dyscyplinie naukowej oraz zostać zaakceptowana przez

wszystkich współautorów na wczesnym etapie przygotowywania publikacji. Wkład intelektualny innych osób, mających istotny wpływ na publikowane badania powinien zostać stosownie zaznaczony.

7. Uzyskane wsparcie finansowe, jak również innego rodzaju pomoc powinny zostać stosownie zaznaczone.
8. Ponowne publikowanie tej samej pracy (lub istotnych jej części) może zostać zaakceptowane tylko za zgodą jej redaktorów i zawsze należy podać odwołanie do pierwszej publikacji pracy. Tego typu opracowania powiązane ze sobą treściowo w istotnych częściach i w istotnym zakresie należy uwzględniać w dorobku autora jako jedną pozycję. Sztuczne powiększanie dorobku publikacyjnego poprzez wielokrotne dokumentowanie pod różnymi tytułami tego samego osiągnięcia naukowego jest działaniem nagannym.
9. Należy bezwzględnie przestrzegać zasad prawidłowego powoływania się w publikacjach na prace innych autorów. Należy unikać nieuzasadnionego cytowania własnych prac lub prac merytorycznie odbiegających od treści publikacji z zamiarem zwiększenia wskaźnika cytowalności lub innych wskaźników naukometrycznych własnych lub innych osób.
10. W kontaktach z ogółem społeczeństwa oraz mediami obowiązują te same standardy uczciwości i precyzji co przy publikowaniu wyników prac. Wyolbrzymianie znaczenia wyników badań i ich praktycznych zastosowań jest praktyką naganną.
11. Wprawdzie nauka ma charakter uniwersalny, jest jednak także składnikiem kultur narodowych. Badacze powinni zatem dążyć do popularyzacji ojczyustych osiągnięć naukowych kierując się jednak przede wszystkim ich merytoryczną wartością oraz potrzebą zachowania należytych w tym względzie proporcji.

3.4. RECENZOWANIE I OPINIOWANIE

1. Recenzenci i opiniujący nie mogą podejmować się zadania związanego z oceną prac naukowych, dorobku naukowego lub koncepcji badawczych innych naukowców, gdy wykracza ono poza zakres ich naukowego doświadczenia i kompetencji.

2. Recenzenci i opiniodawcy biorący udział w ocenie projektów badawczych, publikacji, dorobku naukowego, wniosków o objęcie stanowiska w instytucjach naukowych bądź innych form uznania nie mogą uczestniczyć w procesie oceniania we wszystkich tych przypadkach, gdy występuje konflikt interesów pomiędzy nimi a osobą ocenianą, poddający w wątpliwość obiektywizm oceny.
3. Recenzje i opinie powinny być skrupulatne, dokładne i obiektywne, a oceny uzasadnione. Nieuzasadnione recenzje pozytywne są równie naganne jak nieuzasadnione recenzje negatywne.
4. Zarówno recenzenci, jak i redaktorzy prac naukowych nie mogą bez zgody autora wykorzystywać danych lub koncepcji zawartych w dostarczonych im tekstach. Dotyczy to też recenzentów wniosków o finansowanie projektów badawczych.

3.5. KSZTAŁTOWANIE MŁODEJ KADRY I STUDENTÓW

1. Powierzenie opieki nad licencjuszami, inżynierami, magistrantami lub doktorantami powinno być przedmiotem szczególnej troski powołanych do tego organów jednostki naukowej posiadającej uprawnienia do prowadzenia odpowiednich rodzajów studiów. Powyższe gremia powinny ocenić, czy kwalifikacje opiekuna są wystarczające do kierowania wykonaniem danej pracy oraz czy liczba osób znajdujących się pod jego opieką nie przekracza liczby gwarantującej możliwość rzetelnej opieki.
2. Opiekun osoby prowadzącej badania powinien rzetelnie wywiązywać się ze swoich obowiązków, a w szczególności dokładać starań, by prowadzone badania spełniały wszystkie wymagania stawiane badaniom naukowym, zaś powstająca rozprawa nie zawierała zapożyczeń z prac innych autorów. Jest on także współodpowiedzialny za naruszanie przez doktoranta praw autorskich lub dobrych obyczajów w nauce.
3. Opiekun osoby prowadzącej badania naukowe powinien zadbać o zaznajomienie jej z zasadami etycznymi obowiązującymi przy prowadzeniu badań i pisaniu artykułów oraz stanowić wzór dla tej osoby.
4. Studenci powinni być traktowani przez nauczycieli akademickich nie tylko jako uczniowie, ale także jako partnerzy.

3.6. RELACJA ZE SPOŁECZEŃSTWEM

1. Wypowiedzi publiczne powinny cechować dbałość o wiarygodność nauki. Obowiązują w nich te same standardy uczciwości i precyzji, co przy publikowaniu wyników prac.
2. Naukowiec jako obywatel, dla którego sprawy publiczne nie mogą być obojętne, powinien zabierać głos publicznie, zwłaszcza w sprawach dotyczących ogółu społeczeństwa i będących w obszarze jego kompetencji. Przede wszystkim dotyczy to nauk społecznych a w szczególności problemów związanych z właściwym funkcjonowaniem instytucji politycznych i prawnych.
3. Końcowym etapem procesu naukowego jest publikowanie wyników badań w czasopismach naukowych, książkach i podręcznikach. Od momentu opublikowania efektów własnej pracy ich treści stają się własnością publiczną, elementem ogólnej wiedzy naukowej dostępnej dla wszystkich. Oznacza to, że efekty twórczości naukowej są jednocześnie osobistym dorobkiem i dobrem twórcy, lecz także dobrem wspólnym, ogólnospołecznym.

3.7. UJAWNIANIE KONFLIKTU INTERESÓW

Konflikt interesów może wystąpić w sytuacji, gdy pracownik naukowy angażuje się dodatkowo w działalność poza jego podstawowym miejscem pracy. Może to zachodzić gdy:

- 1) występują powiązania osoby oceniającej z poddawaną ocenie osobą lub jednostką naukową;
- 2) występuje powiązanie członka organu przyznającego środki z osobą lub z jednostką naukową, której te środki są przyznawane;
- 3) zakup aparatury, materiałów lub usług niezbędnych do prowadzenia badań naukowych następuje w firmach, z którymi prowadzący badania lub osoba mu bliska ma powiązania finansowe, własnościowe lub menadżerskie;
- 4) wykorzystuje się pracę studentów, doktorantów lub współpracowników, a także wyposażenie jednostki do dodatkowej pracy na rzecz firmy, z którą prowadzący badania lub bliska mu osoba ma powiązania finansowe, własnościowe lub menadżerskie;
- 5) pracownik instytucji naukowej jest zaangażowany w pracę firmy lub ma udziały w firmie, która działa na tym samym obszarze co instytucja, w której pracuje i wykorzystuje urządzenia oraz *know-how* tej instytucji.

- 6) Pracownicy naukowcy powinni składać coroczne deklaracje dot. konfliktu interesów swemu pracodawcy, zaś w przypadku zaistnienia takiej sytuacji stosować się do otrzymanych wskazówek co do konieczności wprowadzenia niezbędnych zmian.

4. NIERZETELNOŚĆ W BADANIACH NAUKOWYCH

4.1. RAŻĄCE PRZEWINIENIA

Do najpoważniejszych przewinień, szczególnie godzących w etos badań naukowych, należą fabrykowanie i fałszowanie wyników badań, które stanowią rażące naruszenie podstawowych zasad uprawiania nauki, a także popełnianie plagiatów.

1. **Fabrykowanie** wyników polega na zmyśleniu wyników badań i przedstawianiu ich jako prawdziwych.
2. **Fałszowanie** polega na zmienianiu lub pomijaniu niewygodnych danych, przez co wyniki badań nie oddają prawdy.
3. **Popołnianie plagiatów** polega na przywłaszczeniu cudzych idei, wyników badań lub treści bez podania źródła, co stanowi naruszenie praw własności intelektualnej.

Przewinienia te mogą pojawić się zarówno na etapie składania propozycji projektu badawczego i ubiegania się o fundusze, podczas prowadzenia i recenzowania badań naukowych, jak i podczas prezentowania ich wyników na konferencjach naukowych lub w publikacjach, przytaczania wyników badań innych badaczy, w przygotowywaniu ekspertyz oraz w popularyzowaniu nauki. Popołnienie tych przewinień może przyczynić się do dyskwalifikacji ich sprawcy jako naukowca. Ich ujawnienie musi więc bezwzględnie prowadzić do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego.

4.2. NIERZETELNE RECENZOWANIE I CYTOWANIE

Do wysoce naganych przewinień należy także sporządzenie nierzetelnych recenzji rozpraw doktorskich, habilitacyjnych, wniosków o tytuły profesorskie i wszelkich wniosków o zatrudnienie w instytucjach naukowych, a także recenzji projektów badawczych. Również

naganne jest uchylanie się od wyrażenia opinii lub jej odmowa bez podania obiektywnych przyczyn, w przypadku gdy ocena, zdaniem opiniującego, powinna być negatywna.

Naganne i niegodne pracownika naukowego jest nieuzasadnione cytowanie cudzych lub własnych prac albo świadome pomijanie cytowania.

4.3. INNE NIEWŁAŚCIWE ZACHOWANIA

Oprócz rażących naruszeń rzetelności w nauce występuje wiele innych niewłaściwych zachowań pojawiających się w prowadzeniu badań naukowych. Ich katalog nie może być zamknięty. Należy jednak wymienić:

- wykorzystywanie przy prowadzeniu badań naukowych wkładu innych osób, studentów, doktorantów i współpracowników bez ich zgody i bez zaznaczenia ich wkładu w publikacji lub podania za współautorów
- zezwolenie na współautorstwo publikacji osób, które nie wniosły wystarczającego wkładu intelektualnego w jej powstanie;
- przyzwolenie na prowadzenie badań naukowych niemających nic wspólnego z rzetelnym procesem poznawczym.

Naganne są wszystkie formy prześladowania i dyskryminacji uczniów, współpracowników w formie autokratycznego stylu kierowania zespołem i tworzenie niekoleżeńskiej atmosfery poprzez zachęcanie współpracowników do nieuczciwej rywalizacji w pracy badawczej. Do tych negatywnych zachowań należy zaliczyć także kierowanie się innymi niż merytoryczne względy, zwłaszcza nepotyzmem, przy zatrudnianiu nowych pracowników i przy przyznawaniu środków finansowych na badania.

4.4. OGÓLNE ZASADY POSTĘPOWANIA W PRZYPADKU WYKRYCIA NIERZETELNOŚCI

Główną odpowiedzialność za postępowanie z ujawnionymi przypadkami nadużyć ponoszą pracodawcy zatrudniający naukowców, a więc uczelnie, instytuty naukowe oraz publiczne i niepubliczne ośrodki badawcze.

Naruszenia zasad etyki popełnione przez studentów powinny zostać bezzwłocznie skorygowane i spotkać się z upomnieniem ze strony opiekunów naukowych.

Wszystkie zarzuty o nierzetelność w prowadzeniu badań naukowych muszą zostać właściwie wyjaśnione, zaś w przypadku potwierdzenia ich zasadności – zaistniałe fakty i okoliczności powinny zostać szczegółowo zbadane celem podjęcia odpowiednich działań naprawczych i dyscyplinarnych zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi. Należy zadbać, aby w postępowaniu brały też udział osoby mające odpowiednie doświadczenie w dziedzinie nauki, z którą wiąże się wykryte nadużycie.

Reakcja na zachowania niezgodne z etyką w nauce powinna zależeć od wagi nadużycia, od tego czy zostało ono popełnione celowo, od jego skutków oraz innych okoliczności obciążających bądź łagodzących.

Niewłaściwe procedowanie w przypadkach ujawnienia nierzetelności, takie jak: niezgłoszenie wykrytego przewinienia, próby zatuszowania sprawy, odwet na sygnalistach czy też naruszenie właściwych procedur należy zakwalifikować jako rażące naruszenie podstawowych zasad etyki w badaniach naukowych.

Obowiązkiem naukowca jest również reagowanie na niewłaściwe zachowanie się władz państwowych wobec naukowców i wyników ich badań.

5. ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1. Wytyczne dotyczące postępowania w sprawach o naruszenie zasad rzetelności w nauce

1. Tryb zgłaszania zarzutu

Osoba, która wykryła nierzetelność lub nabrała uzasadnionych podejrzeń, że został popełniony czyn niezgodny z etyką w nauce, jest zobowiązana do zgłoszenia problemu kierownikowi jednostki, w której prowadzone są badania (rektorowi w przypadku uczelni, dyrektorowi instytutu w przypadku instytutów badawczych albo kierownikowi jednostki w przypadku innych jednostek naukowych) lub właściwemu rzecznikowi dyscyplinarnemu, a gdy na szczeblu kierownictwa istnieje konflikt interesów – kierownikowi nadrzędnej instancji (np. organu nadzorującego). Zgłoszenie powinno zawierać sprecyzowanie zarzutu, jego szczegółowe uzasadnienie, podpis i dane kontaktowe. Tożsamość osoby zgłaszającej nierzetelność (tzw. sygnalista) nie podlega ujawnieniu, aż do chwili wszczęcia postępowania dyscyplinarnego.

W przypadku, gdy osoba zgłaszająca uzna to za bardziej właściwe – zarzut może być zgłoszony do Komisji do Spraw Etyki w Nauce na ręce jej przewodniczącego, który może zwrócić się do osoby zgłaszającej o dodatkowe wyjaśnienia. Jeśli uzna, że w świetle okoliczności przytoczonych w zgłoszeniu zarzuty są zasadne przekazuje je kierownikowi jednostki, w której zatrudniony jest domniemany sprawca wykroczenia w celu wszczęcia postępowania.

W szczególnych przypadkach Komisja do Spraw Etyki w Nauce może z własnej inicjatywy kierować sprawy dotyczące naruszeń zasad etyki w nauce przez pracowników uczelni, instytutów badawczych i jednostek naukowych PAN do właściwych organów tych jednostek z zaleceniem przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego. Informacje o wynikach tego postępowania wyjaśniającego powinny być przekazywane niezwłocznie do wiadomości Komisji.

2. Postępowanie wyjaśniające

Postępowanie wyjaśniające, którego celem jest stwierdzenie, czy wszczęcie postępowania dyscyplinarnego jest uzasadnione, przeprowadza rzecznik dyscyplinarny. Jeśli informacje przekazane rzecznikowi dyscyplinarnemu dotyczą rażącego naruszenia zasad etyki w nauce

(pkt 4.1. niniejszego Kodeksu) rzecznik dyscyplinarny zobowiązany jest do wszczęcia postępowania wyjaśniającego z urzędu. W innych wypadkach wszczęcie postępowania wyjaśniającego następuje na wniosek organu powołującego rzecznika, tj. rektora uczelni albo rady naukowej instytutu badawczego lub instytutu PAN, a także gdy rzecznik dyscyplinarny uzna to za celowe.

Niezwykle istotne jest zapewnienie rzecznikowi odpowiednich warunków działania. Postępowanie wyjaśniające powinno być szczególnie wnikliwe, drobiazgowo, prowadzone zgodnie z procedurami obowiązującymi w danej instytucji i z poszanowaniem prawa obwinionego do obrony, z zachowaniem dokładności i obiektywizmu. Uczestnicy postępowania wyjaśniającego powinni ujawnić wszelkie okoliczności, w tym także te, które mogą być przyczyną konfliktu interesów. Dokumentacja dotycząca wszystkich aspektów postępowania wyjaśniającego ma być szczegółowa. Osoba, wobec której postawiono zarzut powinna zostać bezzwłocznie powiadomiona o wszczęciu postępowania wyjaśniającego. Należy jej zapewnić możliwość przedstawiania wyjaśnień i prawo do pomocy prawnej.

Ważnym warunkiem utrzymania najwyższych standardów w tych sprawach jest ścisła poufność postępowania wyjaśniającego i ograniczenie kręgu osób poinformowanych o tym postępowaniu, a także właściwe zabezpieczenie dokumentacji, w celu ochrony osób zaangażowanych w postępowanie, pod warunkiem, że nie szkodzi to postępowaniu albo zdrowiu i bezpieczeństwu oraz dobru uczestników postępowania. Niezbędne ujawnienie informacji osobom trzecim powinno odbywać się pod warunkiem zobowiązania tych osób do zachowania poufności, chyba że są one już do tego zobowiązane z racji pełnionej funkcji. Postępowanie wyjaśniające powinno kończyć się poufnym raportem zawierającym ustalenia i zalecenia w sprawie dalszego postępowania. Kopię raportu otrzymuje osoba zgłaszająca i osoba oskarżona.

W przypadku, gdy kierownik jednostki na podstawie raportu stwierdzi, że zarzut nierzetelności był nieuzasadniony, chociaż postawiono go w dobrej wierze, postępowanie ulega zakończeniu, o czym powiadamiane są strony. Osoba oskarżona powinna mieć prawo zażądania, aby podano do publicznej wiadomości, iż zarzuty wobec niej zostały oddalone. Jeżeli natomiast kierownik jednostki stwierdzi, że zarzuty nie zostały postawione w dobrej wierze podejmuje określone działanie dyscyplinarne względem osoby, która je postawiła.

Jeżeli postępowanie wyjaśniające prowadzone było przez odpowiednią komisję dyscyplinarną na podstawie zawiadomienia złożonego z własnej inicjatywy przez Komisję do Spraw Etyki w Nauce wyniki tego postępowania bez zbędnej zwłoki powinny zostać przekazane Komisji [zgodnie z art. 39 ust. 2 ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk (Dz. U. z 2019 r. poz. 1183 z późn. zm.)].

Recenzent, który stwierdził naruszenie praw autorskich przez autora recenzowanego tekstu jest zobligowany do powiadomienia o tym wydawcy oraz kierownika jednostki zatrudniającej autora tekstu. W przypadku, gdy recenzja dotyczy publikacji stanowiącej podstawę ubiegania się o stopień lub tytuł naukowy, recenzent powiadamia o tym Radę Doskonałości Naukowej.

3. Postępowanie dyscyplinarne

Celem postępowania dyscyplinarnego jest ustalenie, czy zarzucany czyn miał miejsce oraz wydanie orzeczenia o treści zależnej od tego ustalenia. Postępowanie to jest prowadzone – odpowiednio do miejsca zatrudnienia pracownika – na podstawie przepisów ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk, ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020 r. poz. 85 z późn. zm.) oraz ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych (Dz. U. z 2019 r. poz. 1350 z późn. zm.). Przepisy te regulują szczegółowo sposób prowadzenia postępowania, treść zapadających w postępowaniu orzeczeń, katalog kar dyscyplinarnych, tryb odwoławczy od orzeczenia komisji dyscyplinarnej pierwszej instancji, możliwość wznowienia postępowania oraz środki zaskarżania orzeczeń dyscyplinarnych do sądu.

Należy zadbać o to, aby w składach orzekających komisji dyscyplinarnych na czas rozpatrywania danej sprawy nie znajdowały się osoby mające bliskie związki z obwinionym w tej sprawie, jak również z osobą zgłaszającą, lub które są narażone na inny konflikt interesów. O wszczęciu postępowania dyscyplinarnego kierownik instytucji niezwłocznie powiadamia z zachowaniem szczególnej poufności kierowników agencji finansujących projekt, w ramach którego postępowanie zostało wszczęte. Przy przyznawaniu publicznych środków finansowych na badania naukowe brane są pod uwagę prawomocne orzeczenia komisji dyscyplinarnych w sprawach związanych z naruszeniem etyki w nauce. Niepoinformowanie o wyniku postępowania dyscyplinarnego kierowników agencji przyznających środki finansowe na naukę, zatajenie takiego postępowania, jak również zlekceważenie sygnałów o istniejących w jednostce naukowej nieprawidłowości i niepodjęcie odpowiednich działań wyjaśniających

i dyscyplinarnych uniemożliwia tej jednostce uzyskanie publicznych środków finansowych na badania do czasu wdrożenia odpowiednich działań naprawczych.

4. Opinie Komisji do spraw etyki w nauce

Wszystkie przywołane wyżej przepisy przewidują możliwość zwracania się przez komisje dyscyplinarne do Komisji do Spraw Etyki w Nauce o wydanie opinii w przypadku zaistnienia wątpliwości dotyczących kwalifikacji wykroczenia. Ze względu na szczególne znaczenie prawne takiej opinii, która wiąże następnie komisję dyscyplinarną w ustaleniu treści naruszenia zasad etyki w nauce, komisja dyscyplinarna powinna w swoim wystąpieniu szczegółowo wyjaśnić, na czym polegają jej wątpliwości. Do wniosku o opinię skierowaną do Komisji do spraw etyki w nauce powinny być dołączone niezbędne akta sprawy.

Podobne działania prowadzi się w przypadku postępowań o nadanie stopni naukowych lub tytułu naukowego, a w prawomocnych orzeczeniach komisji dyscyplinarnych w sprawach naruszenia przez kandydata prawa, w tym praw autorskich lub dobrych obyczajów w nauce powiadamia się Radę Doskonałości Naukowej lub Kancelarię Prezydenta.

Załącznik 2. Praktyki dotyczące współpracy międzynarodowej

Przed rozpoczęciem prowadzenia badań w projektach międzynarodowych należy ustalić, które z państw jest właściwe dla przeprowadzenia dochodzenia w wypadku pojawienia się zarzutu naruszenia zasad etyki lub rzetelności naukowej i jak to postępowanie powinno zostać zorganizowane oraz jak należy postępować w sytuacji, gdy istotne elementy polityki poszczególnych krajów są w tym zakresie niezgodne. Zaleca się, aby w takich przypadkach oprzeć się na zaleceniach, które proponuje Komisja Koordynująca Globalnego Forum Nauki OECD i na zaproponowanym przez nią przykładowym tekście Umowy Międzynarodowej.

Przykładowy tekst Porozumienia dotyczącego rzetelności naukowej przy podejmowaniu międzynarodowych badań proponowany przez Komisję Koordynującą Globalnego Forum Nauki OECD.

We, the parties, agree:

to conduct our research according to the standards of research integrity, as defined in the ‘Guidance Notes for Developing Procedures to Investigate Research Misconduct Allegations in International Collaborative Research Project’¹ and other appropriate documents, including: (specify the national codes of conduct and disciplinary or national ethical guidelines that apply);

that any suspected deviation from these standards, in particular alleged research misconduct, will be brought to the immediate attention of (all designated contact point(s)) and investigated according to the policies and procedures of (to be filled in with the body with primary responsibility), while respecting the laws and sovereignty of the States of all participating parties;

to cooperate in and support any such investigations and to accept (subject to any appeal process) the conclusions of any such investigation and to take appropriate actions.

¹www.oecd.org/dataoecd/42/34/42770261.pdf

Przy tworzeniu niniejszego Kodeksu wykorzystano dokument *The European Code of Conduct for Research Integrity* opracowany przez European Science Foundation (ESF) i All European Academies (ALLEA), który po wieloletnich pracach został ogłoszony w 2010 r. (znowelizowany w 2017 r.) i jest zalecany jako wzorzec do wykorzystania przy tworzeniu własnych kodeksów w poszczególnych krajach Unii Europejskiej.

Wykorzystano również opracowania Zespołu do spraw Etyki w Nauce KBN (2000) pt. *Dobra praktyka badań naukowych. Rekomendacje* oraz Komitetu Etyki w Nauce PAN (2001) pt. *Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych*.